

HOPPA ENIKŐ

AZ OLASZORSZÁGI WALSER KÖZÖSSÉG
NYELVI VITALITÁSA

Az alábbiakban az Olaszországban beszélt walszer nyelvjárás mai helyzetéről, életképességéről számolok be. 2014-ben kérdőíves szociolingvisztikai vizsgálatot végeztem a walszer falvak lakosságának körében. A kérdések a területen használt nyelvek és nyelvváltozatok, köztük a walszer nyelvjárás használati körére irányultak, a lakosság walszer nyelvtudását és a nyelvre vonatkozó attitűdjét mérte fel. Kétféle kérdőív készült. A felnőtteknek szóló kérdőívet 70 személy töltötte ki, a 18 év alattiaknak szólót 11 gyermek és fiatal. A felmérés eredményeit a szociolingvisztikában ismert, a nyelvek életképességének meghatározására született modellek alapján dolgoztam fel.

Kik a walserek?

A walszernek nevezett népcsoportot Olaszország két északnyugati tartományában, Aosta-völgyben és Piemontban találjuk. Közösségük korábban kb. 150 településből állt, melyek az Alpokban 300 km-es távolságon belül elszórtan helyezkedtek el. Az alemann típusú német nyelvjárás napjainkra néhány faluban maradt meg. Piemont tartományban található Alagna, Riva Valdobbia, Rimella, Campello Monti, Macugnaga, Formazza, Ornavasso, illetve Aosta-völgy tartományban, a Lys folyó völgyében lévő Issime, Gressoney-Saint-Jean és Gressoney-La-Trinité.

A walserek eredeti lakhelye a Rajna vidékén, a mai Németország délnyugati részén volt. Az 5. században indult az itteni lakosság nagy része kelet felé. A 8. század körül elérték a berni hegyvidéket. Innen az alemann nyelvjárást beszélő parasztcsaládok az ezredforduló környékén eljutottak a mai Svájc területén lévő Wallis felső völgyeibe. Innen ered az elnevezésük. Vándorlásuk következő szakasza a 13. századra tehető.¹ Ekkor értek jelenlegi lakóhelyükre, az olasz Alpokba, s őket követték még más csoportok, akik a mai Svájc, Ausztria és Lichtenstein területén telepedtek le.

¹ RIZZI, Enrico: Note storiche sui „Walser” la più alta componente del popolo delle Alpi, In: CASON ANGELINI, Ester (red.): „Mes Alpes à moi”. *Civiltà storiche e comunità culturali delle Alpi*, Fondazione G. Angelini, Belluno-Regione del Veneto, 1998, 339–346. p., 340–341. p.

A walser nyelvjárás nem egységes, a falvak között szókincsben és grammatikában is különbségek figyelhetők meg. Nyelvük elnevezése is az adott helytől függően változik: Titsch, Titschu, Töitschu.

Nyelvökológia

Az olaszországi walserek olyan környezetben élnek, ahol több nyelv és nyelvváltozat használata az általános. A piemonti walser falvakban a német nyelvjárás, az olasz nyelv és piemonti olasz dialektusok élnek együtt. Aostavölgyben az ott élő francia kisebbségre való tekintettel az olaszon kívül a francia is hivatalos nyelv. A franciaajkú lakosság beszélt nyelvváltozata egy francia dialektus, a frankoprovenszál.

A Föld népességének legnagyobb része olyan területen él, ahol két vagy több nyelvet is használnak, így a Föld összlakosságát tekintve tulajdonképpen azokat nevezhetjük kisebbségnek, akik egynyelvű környezetben élnek.

Az emberek nyelvhasználatát, nyelvi identitását az a környezet határozza meg, amelyben élnek. Egy többnyelvű területen a környezet különösen fontos a nyelvi szocializáció során. Ez utóbbi fogalom két jelentésben is használható: egyfelől jelenti az anyanyelv elsajátításának folyamatát, másfelől nyelvhasználatunk egész életünkön át formálja személyiségünket.²

A *nyelvökológia* fogalmát, melyet *nyelvi környezettannak* fordíthatnánk, Haugen vezette be a szociolingvisztikába. A fogalmat a nyelveknek egymás közötti és a környezetükkel folytatott interakciójaként definiálja.³ A szociolingvisztika maga is nyelvökológiai szemléletű, hiszen a nyelvet társadalmi vonatkozásaival együtt szemléli. A nyelvökológia a nyelvi környezetre mint egészre tekint, s támogatja a sokszínűséget.⁴

Etnolingvisztikai vitalitás

Azt, hogy egy többnyelvű környezetben melyik nyelv milyen mértékben életképes, azt az *etnolingvisztikai vitalitás* fogalma jelzi, s modellje segítségével megállapítható, hogy az adott nyelv mekkora eséllyel őrzi meg nyelvét és kulturális jellegzetességeit. A modellt Giles és munkatársai dolgozták ki (1977), mely a nyelv státuszát, a demográfiai tényezőket és a nyelv intézmé-

² VINCZE László: *Nyelvökológia és nyelvi identitás kétnyelvű környezetben*, kézirat, 2010.

³ HAUGEN, Einar: *The Ecology of Language*, In: Uő.: *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*, Stanford University Press, Stanford, 1972, 324–439. p., 325. p. L. még: VINCZE László – MORING, Tom: *Swedish in Finland. Pushed Back in the Cyberspace?*, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2012, Vol. 11, No. 2, 25–36. p., 26. p.

⁴ VINCZE: *Nyelvökológia és nyelvi identitás...*

nyi támogatottságát veszi figyelembe.⁵ Ezen szempontok alapján egy csoport vitalitása lehet nagy, átlagos vagy kicsi.

A demográfiai tényező

A két tartomány lakosságát illetően Piemontban 4 363 916 személy él, itt azokban a walser falvakban, ahol a német nyelvjárás még fellelhető, összesen 5258-an élnek. Ezekben a helyeken a nyelvet valamilyen szinten ismerők a lakosság 21%-át teszik ki.⁶ Aosta-völgy mint tartomány lakossága 126 806 fő. Az ide tartozó walser falvakban összesen 1547-en élnek. A nyelvet beszélők aránya Aosta-völgyben magasabb, ahol a walser falvak összlakosságának kb. a fele beszél walserül. A nyelvet beszélők száma a két tartományban összesen 1000 és 2000 fő között van. Nagy probléma a fiatalok elvándorlása. A munkahelyek hiánya miatt sokan ingázásra kényszerülnek, vagy elköltöznek a falvakból. A magas hegyek és a festői környezet azonban kedvez a turizmusnak. Sok család az idegenforgalomból él.

A státusz tényezője

Az olasz kormány 1999-ben elfogadta a 482. számú törvényt a történelmi nyelvi kisebbségek védelméről. A törvény értelmében a köztársaság védi az albán, a katalán, a német, a görög, a szlovén és a horvát népcsoport nyelvét és kultúráját, valamint a franciát, a frankoprovenszál, a friulit, a ladint, az okszitánt és a szárdot beszélő népcsoportokat. A törvényben a német nyelvű kisebbség szerepel, akiket nagyobb tömbben Dél-Tirolban találhatunk. Az elszórtan elhelyezkedő német nyelvszigetekről, amilyen a walser is, s melyek nyelvjárása nem azonos a német nyelvvel, nem tesz említést. Aosta-völgyben élő walserek (Issime, Gressoney-Saint-Jean, Gressoney-La-Trinité) több vonatkozásban is kisebbségi helyzetben vannak. Kisebbséget alkotnak a kisebbségben. A tartomány autonómiát élvez a területén élő frankoprovenszál nyelvet beszélő kisebbség miatt, amely, mint említettem, a francia egy dialektusa. Emiatt a tartományban a francia nyelv is hivatalos. Az olasz államban a jelentősebb számú francia kisebbség környezetében élnek.

⁵ GILES, Howard – BOURHIS, Richard – TAYLOR, Douglas: Towards a theory of language in ethnic group relations, In: GILES, Howard (ed.): *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, Academic Press, London, 1977, 307–348. p.

⁶ DAL NEGRO, Silvia – DELL'AQUILA, Vittorio – INNACCARO, Gabriele (red.): *Walser in Piemonte. Un'indagine sociolinguistica*, Centre d'Études Linguistiques pour l'Europe, Milano, 2004, 66. p.

Az 1990/26-os, 1997/37-es, 2009/15-ös tartományi törvények Piemont tartomány nyelvi örökségének védelmére támogatják az őshonos nyelvek megismerését, elsajátítását, valamint az rájuk irányuló kutatásokat. Az 1998/47-es tartományi törvény pedig Aosta-völgyben támogatja a walser népesség nyelvi és kulturális hagyományait.

Egy nyelv státusza nemcsak külső tényezőktől függ, hanem maguknak az érintetteknek a vélekedésétől is. Attól, hogy a nyelvet beszélők mekkora presztízst tulajdonítanak nyelvüknek.

A szociolingvisztikai kérdőív ide vonatkozó kérdései alapján a következő eredmények állapíthatók meg.

Igyekszik-e fejleszteni nyelvismeretét (nyelvtankönyv, szótárak, jegyzetek stb.)? A 70 válaszadó közül 35-en igyekeznek, 35-en nem.

Van-e olyan helyzet, amikor hasznát veszi walser nyelvismeretének? 16 adatközlő úgy véli, hogy nincs, 24-en nem nyilatkoztak, 30-an igenlő választ adtak.

Arra a kérdésre, hogy fontos-e, hogy a fiatalok is beszéljék a walser nyelvjárást, 64-en igennel válaszoltak, 6-an nemmel.

Fontos-e tanítani az iskolában a walser nyelvjárást? 60 adatközlő szerint igen, 10 szerint nem.

Láthatjuk, hogy maguk az érintettek pozitívan viszonyulnak nyelvükhöz, többségük fontosnak tartja a nyelv ismeretét.

Az intézményi támogatottság tényezője

Léteznek a walser nyelvet és kultúrát támogató intézmények. Gressoney-Saint-Jeanban kulturális központ és könyvtár működik, Issimében nagy múltra tekint vissza az Augusta Egyesület, Rimellában Walser Tudományos Központot hoztak létre. Alagnában szintén található kulturális központ. Piemont és Aosta-völgy tartományok 2015 óta finanszírozzák olyan irodák működését, ahol különböző dokumentumokat fordítanak walserre, valamint teljeskörű információval szolgálnak a walser népcsoporttal kapcsolatban. Mindezek mellett múzeumok, egyesületek és népművészeti csoportok működnek a walser falvakban.

2002-ben alakult meg az Olaszországi Történelmi Német Nyelvszigetek Egyesült Tanácsa (Comitato Unitario delle Isole Linguistiche Storiche Germaniche in Italia), a walser, a cimber, a moken és a karintiai német nyelv-szigetek nyelvének és kultúrájának védelmére és egymás kölcsönös támogatására.

A walser falvakban a nyelvüket már nem ismerők vagy a nyelv iránt érdeklődők különböző szintű nyelvtanfolyamokon sajátíthatják el a walsert. A 11 gyerekkorú adatközlő közül 2-en tanulják az iskolában ezt a nyelvet.

A kutatás eredménye

A walser közösség etnolingvisztikai vitalitása demográfiai szempontból a két tartomány egészéhez viszonyítva kicsi, azonban a walser települések lakosságához mérten átlagosnak mondható. A státuszukat illetően az olasz állam kisebbségi törvényében önálló népcsoportként nem szerepelnek, tartományi szinten viszont léteznek olyan szabályozások, melyek a walser közösségnek és nyelvének védelmét szolgálják. Maguk az érintettek közösségüket és nyelvüket megbecsülik, így a státusz szempontjából átlagosnak tekinthetők. Intézményi támogatottságuk szintén átlagos, mivel jelentős számú kulturális szervezettel rendelkeznek, oktatási intézményeik azonban nincsenek.

E főbb szempontok mellett azonban számos egyéb tényező is hatással van egy közösség nyelvének, kultúrájának fennmaradására. Többek között a már említett, a nyelvre és a kultúrára vonatkozó attitűdök is jelentősen befolyásolhatják a nyelvi viselkedést. Az etnolingvisztikai vitalitás-modell demográfiai tényezőjét illetően Bodó megállapította, hogy például a moldvai csángóknál a nagyobb területi koncentráció nem okozza a gyakoribb magyar nyelvhasználatot, hanem Moldvában a városoktól való távolság az, ami hatással van a közösség nyelvhasználatára.⁷

Mivel a nyelvek helyzetének elemzésénél szubjektív tényezők is felmerültek, érdemes kitérni az identitás kérdésére, amely szintén szubjektív kategória, és az esetek nagy részében összefüggést mutat a nyelvhasználattal.

Identitás

A beszélők viszonyulása a nyelvhez lehet instrumentális vagy integratív. Az előbbi esetben csupán eszközként tekintenek rá, mellyel bizonyos helyzetekben kommunikálni tudnak. Amennyiben viszont a nyelvhasználók integratív módon viszonyulnak az adott nyelvhez, akkor ezzel a közösséghez való tartozásukat is kifejezik. Ebben az esetben a nyelv identitásuk részét képezi. A nyelvi identitás nem feltétlenül jelent magas nyelvi kompetenciát.⁸

A walser falvakban élő adatközlőknek a kérdőíven nyilatkozniuk kellett arról, hogy ők a kisebbségi csoporthoz tartoznak-e vagy csak együtt élnek velük. A magukat walsernek vallók (53 fő) közül 46 személynek olasz az anyanyelve, 5-nek walser és 2-nek olasz és walser is. A walser közösséggel együtt élők (17 fő) anyanyelve 12 esetben olasz, 1 esetben olasz és francia, 1 esetben walser, 2-ben német, 1-ben osztrák. Látható, hogy volt olyan megkérdezett,

⁷ BODÓ Csanád: *A magyar nyelvi vitalitás területisége Moldvában*, <http://geolingua.elte.hu/about/tanci/Bodo_Moldvaivitalitas.pdf> (letöltve: 2017. 06. 03.).

⁸ VINCZE: *Nyelvökológia és nyelvi identitás...*

akinek a walser ugyan anyanyelve, mégsem érzi magát a közösséghez tartozónak.

A nyelvtudásukat saját maguknak kellett megítélniük egy ötfokú skálán: nagyon jó, jó, közepes, rossz, nem beszélem/értem. A kisebbséghez tartozók nyelvismerete a beszéd szintjén 6-nak nagyon jó, 9-nek jó, 11-nek közepes, 13-nak rossz, 14 nem beszéli. A megértés szintjén 12-nek nagyon jó, 15-nek jó, 8-nak közepes, 13-nak rossz, 5 nem érti. A velük együtt élők közül a walsert 1 megkérdezett jól beszéli, 4 közepesen, 2 rosszul, 10 nem beszéli. A nyelvjárást 1 válaszadó nagyon jól érti, 2 jól, 5 közepesen, 6 rosszul, 3 nem érti. A magukat kisebbséginek nem vallók egy része is rendelkezik walser nyelvismerettel. Szintén közülük 2-en használják a családban a walsert, 5-en pedig az ismeretségi körükben. Ez az arány a magukat walsernak vallóknál: 28-an használják családtagjaikkal és 31-en az ismeretségi körben.

A felmérésből az derült ki, hogy a walser esetében a nyelv nem része az identitásnak, hiszen azok közül is, akik magukat nem tartják a walser kisebbséghez tartozónak, sokan ismerik a nyelvet, és használják. Ugyanakkor a walser közösséghez tartozók közül nem mindenki beszéli és használja.

Az identitás témakörét érintik azok a kérdések, amelyek a walser hagyományok őrzésére és a walser eredetű tárgyak, eszközök használatára, birtoklására vonatkoznak.

Tart-e valamilyen walser szokást? A kisebbségiek közül 46-an tartanak, 7-en nem. A velük együtt élők közül 12-en tartanak, 5-en nem.

Van-e valamilyen walser eredetű tárgya? 48 walser adatközlőnek van valamilyen walser eredetű tárgya, 5-nek nincs. A velük együtt élők közül 12-nek van, 5-nek nincs ilyen tárgya.

Látható, hogy a két (kisebbségi és velük élő) csoport között életmódban sincs lényeges különbség. A walser falvakban élők nagy része tartja a szokásokat, és rendelkezik valamilyen hagyományos tárggyal, eszközzel, függetlenül attól, hogy melyik népcsoporthoz tartozónak érzi magát. A walser nyelvjárás ismerőinek és használóinak egy része pedig a walser közösséghez tartozónak érzi magát, más részük nem.

Nyelvi vitalitás

A vitalitás fogalmán belül érdemes egymástól elkülöníteni a *nyelvi vitalitás* és a *beszélőközösségi vitalitás* fogalmát,⁹ mivel egy nyelv visszaszorulása nem feltétlenül jár együtt az adott közösség asszimilációjával. Egy közösség nyelvi

⁹ BODÓ Csanád: Nyelvek és közösségek vitalitása Moldvában, In: KOZMA István – PAPP Richárd (szerk.): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004, 150–160. p., 154. p.

vitalitásának vizsgálati tényezője a nyelvválasztás gyakorisága és a nyelvátadás folytonossága. Egy beszélőközösség nyelvi vitalitása nagymértékű, ha a beszélők különböző kontextusokban gyakran használják a nyelvet, illetve továbbadják a következő generációnak.¹⁰

A nyelvi vitalitás szempontjából érdemes külön vizsgálni a két tartományt: Aosta-völgyet és Piemontot. A 30 Aosta-völgyi megkérdezettnél a nyelvválasztás gyakoriságának megállapítását a következő adatok segítik: a családban 18-an használják a walsert, az ismerősökkel 19-en, 5-en olvasnak nyelvjárásban, 6-an írnak walserül rövidebb szövegeket. A 40 piemonti adatközlőből 11-en beszélnek a családban, 15-en használják ismerősökkel, 6-an olvasnak walserül, 1 ír a nyelvjárásban.

A walsler nyelvjárás tehát használatos a családban és a falubeli ismerősökkel való kommunikációban, ez utóbbi szituációban valamivel gyakrabban, mint otthon. A két tartományt összehasonlítva Aosta-völgyben a walsler nyelvválasztás aránya magasabb, mint Piemontban.

A nyelvátadás folytonosságának a megállapítására két kérdést emeltem ki. Hol tanulta a walsert? Milyen nyelven/nyelveken beszél gyerekeivel/gyerekeivel? Aosta-völgyben 23-an a családban sajátították el a nyelvjárást, Piemontban 14-en. Mind Aosta-völgyben (30 főből), mind Piemontban (40 főből) csupán négyen beszélnek walserül (is) a gyerekeikkel. A 11 fiatalkorú (5–17 év) megkérdezettből 7-en értik meg a walsert, közülük 3-an beszélnek is valamilyen szinten. Mindnyájan a családban tanulták. Két gyerekhez beszélnek a szülei walserül is az olasz mellett, 5 gyerekhez pedig a nagyszülők beszélnek walserül. A gyerekek közül 1 olyan van, aki maga is beszél walserül a szülőkhöz és a nagyszülőkhöz.

A nyelvátadás helye a család, a fiatal korosztályból is vannak olyanok, akik elsajátítják a nyelvet, bár gyerekeihez kevés szülő beszél walserül, ez utóbbiak aránya Piemontban alacsonyabb, mint Aosta-völgyben.

A nyelvátadás kiértékelésére Krauss felállított egy tízfokú skálát,¹¹ melynek egyik végpontja az, amikor a nyelvet minden generáció beszél, a másik pedig az, amikor már nincsenek beszélők:

- a) a nyelvet minden generáció beszél, a gyerekek túlnyomó többsége is;
  - a1) a nyelvet a gyerekek nagy része megtanulja;
  - b) a szülők és a nagyszülők generációja beszél a nyelvet, de kevés gyerek tanulja meg;
    - b1) a nyelvet a 30 éves és náluk idősebb felnőttek beszélnek, a fiatalabbak nem;

¹⁰ BODÓ: *A magyar nyelvi vitalitás...*

¹¹ L.: KRAUSS, Michael: *The world's languages in crisis*, *Language*, 68/1992, 4–10. p., idézi GÁL Noémi: *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek*, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 2010, 59. p.

- c) a nyelvet csak a 40 évnél idősebbek beszélik;
- c1) a beszélők az 50-es generációhoz tartoznak vagy annál idősebbek;
- c2) a beszélők 60 év felettiek;
- d) a beszélők a 70-es generáció tagjai vagy annál idősebbek;
- d1) a beszélők a 70-es generációhoz tartoznak vagy annál idősebbek, és számuk 10-nél kevesebb;
- e) a nyelv kihalt, és nincsenek beszélői.¹²

Felmérésben a 70 megkérdezettből 8-an beszélnek gyerekeikhez walszerű is. Közülük 1 fő tartozik a fiatal korosztályba (20–35 év), 6-an a középső korcsoportba tartoznak (36–55 év) és 1 személy az idősebb generációhoz (56 év felett).

A kérdőíves kutatás azt mutatja, hogy a walseri beszélőközösségben a nyelvhasználat nem elsősorban generációnként különbözik egymástól, hanem tartományonként. A walseri nyelvhasználat Aosta-völgyben gyakoribb, mint Piemontban.

A nyelvi vitalitás kiértékelésére az UNESCO veszélyeztetett nyelvek kérdését vizsgáló szakértői bizottsága (Language Vitality and Endangerment) 2003-ban kilenc tényezőt jelölt meg. Minden tényezőhöz hat szint rendelhető 5-től 0-ig. Az ötös szint a legkedvezőbb, a 0 a legkedvezőtlenebb. A vizsgálati tényezők a következők: a generációközi nyelvtáadás; a beszélők abszolút száma; a beszélők aránya a lakosság egészéhez viszonyítva; a meglévő nyelvhasználati területeken megfigyelhető tendenciák; az új nyelvhasználati területekhez és a médiához való viszonyulás; az adott nyelven íródott oktatási anyagok; a kormány és az intézmények nyelvpolitikája, hivatalos státusz és használati körök, nyelvi jogok; a közösség és a nyelvhasználók attitűdje saját nyelvével szemben; a nyelvi dokumentáció mértéke és minősége; valamint a beszélők nyelvi kompetenciája.

Ha az UNESCO által megállapított szempontok alapján értékeljük a walseri nyelvhasználatot, a következő eredmény születik:

1. Generációközi nyelvtáadás

A 70 adatközlőből 24-en beszélnek vagy beszéltek a szüleikkel walszerű vagy walszerű is. Közülük a gyerekeikkel már csak 8-an használják a nyelvet. Tartományokra bontva Aosta-völgyben a 30 megkérdezettből 15, Piemontban a 40 megkérdezettből 9 beszél/beszélt a szüleivel walszerű. Aosta-völgyben és Piemontban is 4-en vannak azok, akik a gyerekeikkel is beszélnek walszerű.

¹² GRENOBLE, Lenore A.: *Endangered Languages*, In: BROWN, Keith és all (eds.): *Encyclopedia of Language and Linguistic*, Elsevier Science, vol. 10, 2006, 137–147. p.; GRENOBLE, Lenore A. – WHALEY, Lindsay J. (eds.): *Endangered Languages*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Korosztályonként a következőképp alakul a nyelvet a szülőkkel, illetve a gyerekekkel beszélők aránya: a szülőkkel a 20–35 éves korosztályból (18 adatközlő) 5-en beszélnek, közülük csak egy beszél a gyerekeivel is. A 36–55 évesek (33 adatközlő) közül 12-en beszélnek/beszéltek a szülőkkel walserül, közülük 6-an adták tovább a nyelvet a gyerekeknek. 56 év felett (19 adatközlő) 7-en beszéltek szüleikkel walserül, közülük a gyerekeivel csak 1.

A generációközi nyelvtáadás az 5-től 0-ig terjedő skálán a 2-es szinthez sorolható (súlyosan veszélyeztetett), ami ebben az esetben azt jelenti, hogy a nyelvet a nagyszülők és az idősebbek beszélik. A szülők generációja érti a nyelvet, de nem használja a gyerekeivel való kommunikációban.

2. A beszélők aránya

A nyelvet beszélők száma a két tartományban összesen 1000 és 2000 fő között alakul. Az etnolingvisztikai vitalitás kérdésénél demográfiai helyzetüket bemutattam.

Aosta-völgy: 2-es szint (súlyosan veszélyeztetett), egy kisebb csoport használja. Piemont: 1-es szint (kritikusan veszélyeztetett): nagyon kevesen beszélik.

3. A nyelvhasználati területeken tapasztalható tendenciák

Aosta-völgy: a 30 adatközlőből a családban 19-en beszélnek a walsert, a barátokkal 10-en, a falubeliekkel 18-an, a boltban 15-en, a községházán 5-en, de a polgármesterrel senki, a postán senki, a templomban 3-an, de a pappal senki, a munkahelyen 8-an beszélnek walser nyelvjárásban.

Piemont: a 40 adatközlőből a családban 11-en beszélnek a walsert, a barátokkal 10-en, a falubeliekkel 13-an, a polgármesterrel 1, a boltban 8-an, a községházán 1, a postán senki, a templomban 1, de a pappal senki, a munkahelyen 1 megkérdezett beszél walser nyelvjárásban.

A nyelvhasználati területeken való megjelenése a walser nyelvjárásnak a 3-as szinttel egyenértékű, azaz fogyó nyelvhasználati területek jellemzik. A nem domináns nyelv egyre inkább teret veszít, a családon belül is a többségi nyelv használata a jellemző.

4. Új nyelvhasználati terekhez való viszonyulás, médiával való kapcsolat

A 70 adatközlő között egy olyan van, aki néz walser nyelvjárásban elhangzó műsort a televízióban. Walser nyelvű rádióadást senki sem hallgat. Az interneten walser nyelvű oldalakat nem olvasnak. E-mailt 2-en írnak walserül, és 3-an kapnak ezen a nyelven elektronikus levelet. SMS üzenetet 7-en írnak walserül és 6-an kapnak ezen a nyelven. A 11 megkérdezett gyerek közül 1 kap walser nyelvű üzenetet, de ő maga nem walserül ír üzenetet.

Az új nyelvhasználati területekre csak minimális mértékben került be a walser, mértéke az 1-es szintnek megfelelő.

5. *A nyelven íródott oktatási anyagok megléte vagy hiánya*

3-as szint: vannak írott anyagok, az oktatásban használatosak (bár nem jellemzően). Nincsen nyomtatott média.

Születtek olasz-walser és walser-olasz szótárak. Létezik gyerekek számára írt nyelvkönyv. Találkozhatunk a nyelvet, annak grammatikáját bemutató könyvekkel. A walser nyelvjárás falvanként különböző. Az említett kiadványok más-más település nyelvjárása alapján készültek.

6. *Állami nyelvpolitika, nyelvi jogok*

4-es szint: megkülönböztetett támogatás.

Az 1999/482. számú kisebbségvédelmi törvény védi a Dél-Tirolban élő német kisebbséget, a walser nyelvszigetről viszont nem tesz említést. Tartományi szinten azonban törvények támogatják a walser kisebbség nyelvi és kulturális értékeit. Aosta-völgyben az 1998/47-es tartományi törvény támogatja a walser népesség nyelvi és kulturális hagyományait. Piemont tartomány támogatja a területén őshonos nyelveket, azok elsajátítását és a rájuk irányuló kutatásokat. Mindezek a tartomány 1990/26., 1997/37. és a 2009/15. számú törvényeiben szerepelnek.

7. *A közösségnek saját nyelvével szembeni attitűdje*

4-es szint: szinte mindenki támogatja a nyelv megőrzését.

A walserek saját nyelvével szembeni attitűdjét fent bemutattam. Láttuk, hogy nyelvükhöz pozitívan viszonyulnak, a walser nyelvismeretet fontosnak tartják. A 70 megkérdezett közül 46 azoknak a száma, akik beszélik a walsert. Nyilatkozniuk kellett arról, hogy az ismert nyelvek közül melyiket kedvelik a legjobban. 7-en választották a walsert.

8. *Nyelvi dokumentáció*

3-as szint: kielégítő.

Az oktatásban használható anyagokat az 5. pontnál bemutattam. A walser falvak nyelvjárásai nem egységesek. Egy 2010-ben megjelent helyesírás a falvak számára egységes írásrendszert fogalmaz meg. A megjelent szótárak egy-egy adott település szókincsét mutatják be. A gyerekek számára írt nyelvkönyv szintén egyetlen falu nyelvváltozatára épít. Napi sajtó, média nincs walser nyelvjárásban.

Nem számítja ugyan az elemzendő szempontok közé, de befolyásoló tényezőként az UNESCO megemlíti a közösség tagjainak nyelvi kompetenciáját.

9. *A közösség tagjainak nyelvi kompetenciája*

Aosta-völgyben a nyelvet 6-an nagyon jól beszélik, 5-en jól, 9-en közepesen, 3-an rosszul, 7-en nem beszélik. A megértése 11 főnek nagyon jó, 10-nek jó, 1-nek közepes, 7-nek rossz, 1 nem érti.

Piemontban nagyon jól senki nem beszél, 5-en jól, 6-an közepesen, 12-en rosszul, 17 nem beszél. Az értés szintjén ketten nagyon jóra értékelték képességüket, 7-en jóra, 12-en közepesre, 12-en rosszra és 7-en nem értik.

A gyerekeknek háromfokú skálán kellett értékelni nyelvtudásukat: jól, kicsit, nem beszélem/értem. A 11 megkérdezettből 3-an egy kicsit beszélnek, 8-an nem beszélnek. 4-en jól értik, 3-an csak egy kicsit értik, 4-en nem értik.

A két tartományt összehasonlítva az Aosta-völgyiek nyelvi kompetenciája jóval magasabb, mint a piemontiaké. Aosta-völgyben a megkérdezettek közül egy kivétellel mindenki megérti a walsert, kb. egynegyedük nem beszél, a többieknek fele magas szinten beszél a nyelvjárást. Piemontban kb. hatodrészüket nem érti meg. Az adatközlőknek kb. a fele beszél, akik közül a megadott legmagasabb szinten senki. A nyelvi kompetenciát illetően Aosta-völgy a 3. szinthez áll közel, Piemont az elsőhöz.

Az UNESCO keretrendszere alapján összegezve a walsler helyzetét megállapíthatjuk, hogy mind a beszélők, mind az érintett tartományok törvényeikkel pozitívan viszonyulnak a walsler nyelvhez és kultúrához, létezését, fennmaradását fontosnak tartják. Nyelvpolitikai szempontból Piemont van kedvezőbb helyzetben, éppen az a tartomány, ahol kevesebben és alacsonyabb szinten beszélnek walszerű. Ennek egyik oka lehet az, hogy Aosta-völgy francia dialektust beszélő frankoprovinciál kisebbsége 1948-ban autonómiát kapott. A kisebbségi nyelvi jogi szabályozások elsősorban a frankoprovinciál közösségre vonatkoznak. A walserek a kisebbséget alkotnak egy náluk nagyobb kisebbség környezetében. A nyelvvel kapcsolatos dokumentáció szintén elfogadható. A legkedvezőtlenebb eredmények a beszélők számában, nyelvi kompetenciájában és a generációk közötti nyelvtudásban születtek. Éppen ezek azok a területek, melyek a nyelv életképességét, jövőjét meghatározzák.

Fenntartható kétnyelvűség

A nyelvi vitalitással rokon a *fenntartható kétnyelvűség* kérdése, azaz hogy a hosszú idő óta tartó két- vagy többnyelvűség fenntartható-e továbbra is, vagy a kisebbségi nyelv helyét átveszi-e a domináns nyelv. Ennek vizsgálatára Borbély Anna a nyelvválasztási szokások, a nyelvtudás és a nyelvi attitűdök felmérését helyezi a középpontba.¹³

A walsler közösség nyelvválasztási szokásait a nyelvi vitalitás kérdésénél bemutattam. A nyelvjárást használják a családban és a falubeli ismerősökkel. Használati gyakorisága Aosta-völgyben magasabb, mint Piemontban. Aosta-völgyben a megkérdezetteknek valamivel több mint a fele használja a szóbeli

¹³ BORBÉLY Anna: Fenntartható kétnyelvűség, *Magyar Nyelv*, 2016/1., 63–73. p., 66. p.

kommunikációban, írásbeli változatban kb. egyötöd részük. Piemontban az adatközlők egyharmada szokta beszélni, írásban hetedrészük használja. Az olasz nyelvvel összehasonlítva a walser nyelvhasználati gyakorisága jóval alacsonyabb. Azok nyelvhasználatában is, akik a családban és az ismerősökkel használják a walsert, a kisebbségi nyelv az olasz mellett jelenik meg, kiegészítve azt. A falun kívül minden szituációban az olasz és annak dialektusai használatosak. Aosta-völgyben a walser mellett az olaszon kívül a francia, illetve a frankoprovanszál dialektus is megjelenik.

Nyelvtudásukról szintén szó esett. Nyelvi kompetenciában is különbség van a két tartományban élő walserek között. Aosta-völgyben a válaszadóknak fele magas szinten beszéli a walsert, a másik felének egynegyede nem beszéli, és mindenki megérti valamilyen szinten. A piemonti válaszadóknak is kb. a fele beszéli a nyelvet, de nem magas szinten. Hatodrészük nem érti meg.

A 70 megkérdezett közül 58 személynek olasz az anyanyelve, 2-nek olasz és walser, 6-nak pedig a walser nyelvjárás, 4 főnek francia vagy német.

Az ismert nyelvei közül melyiket használja a legkönnyebben? Erre a kérdésre 49 esetben az olasz választ kaptam, 2-ben a walsert, 6 esetben az olaszt és a walsert egyformán könnyűnek érzik.

A domináns és a nem domináns nyelv ismeretében jelentős a különbség a domináns nyelv javára.

Az attitűdökről szólva láttuk, hogy mindkét tartományban pozitívan viszonyulnak a walser nyelvhez és kultúrához, fontosnak tartják a nyelv ismeretét. Gyakorlati hasznát azonban többségük nem látja. A nyelvismeret hasznosságát leginkább abban érzik, hogy nem értik meg őket, ha mások társaságában *titkos nyelven* szeretnének beszélni.

A kétnyelvűség fenntarthatóságának feltétele az érintett nyelveknek egymással kiegyenlített, mellérendelt viszonya.¹⁴ A walser és az olasz nyelv közötti nyelvválasztási szokások és a két nyelv ismeretének szintje azt mutatja, hogy az olasz nyelv dominál. Az érintettek attitűdje ugyan pozitív a nem domináns nyelvre vonatkozóan, a gyakorlatban haszna azonban az olaszknak van. A walser közösség kétnyelvűsége így nem látszik biztosítottnak a jövőben.

Nyelvi veszélyeztetettség

Amikor több nyelv él együtt és lép kapcsolatba egymással, akárcsak a walser közösségnél, az esetek legnagyobb részében hierarchia alakul ki köztük, s valamely nyelv használata gyakoribbá vagy kedvezőbbé válik, míg egy másik nyelv visszaszorul. A visszaszorulás mértékétől függően a nyelvek ve-

¹⁴ *Uo.*, 67. p.

szélezettség is különböző mértékű lehet. Életerejé, fennmaradási esélye többek között a beszélők számától, arányától, a nyelv használati funkcióitól, presztízsétől, támogatottságától is függ. A befolyásoló tényezők között mégis a generációk közti nyelvátadás a döntő, melyet Fishman fogalmazott meg,¹⁵ s melyet magam is a legfontosabbnak tartok. Fishman a nem domináns nyelvek számára egy nyolcfokú skálát (GIDS – Graded Intergenerational Disruption/Dislocation Scale) állított fel, mellyel veszélyeztetettségi fokuk megállapítható, és javaslatot kapunk a nyelvcsere visszafordításának módjaira.

Egy nyelv életképességének Fishman szerinti meghatározásakor a generációk közötti nyelvátadás kerül a középpontba.

8. szint: a nyelvcsere legelőrehaladottabb fázisa. A legtöbb nyelvhasználó idős, akik egymástól elszigetelten élnek.

7. szint: a nyelvhasználók többsége szociális szempontból egységes, azonban idős. A nyelv átörökítésére már nincs lehetőségük. Különböző rendezvényeket tartanak az adott nyelven.

6. szint: a nyelvet a családi kommunikációban mindhárom generáció használja. A domináns nyelv csak formális helyzetekben jelenik meg.

5. szint: a beszélőket írás- és olvasástudás jellemzi az adott nyelven. Létezik gyermek-, illetve felnőttoktatás. Az írott forma azonban a közösségen kívül nem jelenik meg.

4. szint: a nyelv része az alapszintű kötelező iskolai oktatásnak.

3. szint: a nyelv része az alapszintű munkahelyi nyelvhasználatnak. Lehetőséget teremtve ezzel a domináns és nem domináns csoportok között a kisebbségi nyelven folyó kommunikációra.

2. szint: a nyelv része a területi kormányzásnak, az adminisztrációnak, valamint a helyi médiának. Ezek magasabb szintjein azonban nincs jelen.

1. szint: a nyelvet használják a felsőoktatásban, a kormányzásban, a médiában, a szaknyelvek területén. Hiányzik a politikai függetlenség. A kulturális autonómia biztosítását igényli.

Ha a walser nyelvjárást a fishmani skála alapján szeretnénk besorolni, a 7. és a 6. szinthez tartozónak tekinthetjük, illetve a két szint közti átmenetről beszélhetünk. A nyelv ismeretében és használatában falvanként és családonként is különbségek mutatkoznak. Leginkább azonban a két érintett tartomány, Aosta-völgy és Piemont walser falvai mutatnak különbséget. A 6. szinthez tartozó megállapítás, miszerint a domináns nyelv csak formális helyzetekben jelenik meg, nem érvényes a walser népcsoportra. A walser nyelvjárás a mindennapos kommunikációban az olasszal együtt használatos. A nyelvjárás az életképesség szempontjából azonban az 5. szintet is érinti, ugyanis a walsert kodifikálták, így írott formában is megjelenik. Helyesírást

¹⁵ FISHMAN, Joshua A.: *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*, Multilingual Matters, Clevedon, 1991, 88–110. p.

dolgoztak ki, nyelvtankönyvet és szótárakat állítottak össze. Egyes kiadványokat vagy azok egy részét walserre is lefordítják. A walsler különböző szintű nyelvkurzusokon elsajátítható, több iskolában a gyerekek különórán ismerkedhetnek a nyelvvel. Tankönyveket írtak gyerekek és felnőttek számára. Mivel a walsler nyelvjárás nem egységes, az egyes falvak nyelvjárására külön könyvek születtek. A gyakorlatban azonban a tanórán kívül kevesen használják írott formában.

A nyelvhasználók korcsoportonként:

Aosta-völgyben a fiatal korosztályban (20–35 év) az érintett 12 válaszadóból 7-en beszélnek a családban a walsert, 6-an pedig az ismerősökkel. A következő korcsoporthoz (36–55 év) szintén 12 adatközlő tartozik, akik közül 9-en használják a családban, 10-en az ismeretségi körben. Az 56 év feletti korosztályba 6-an tartoznak, közülük 4-en beszélnek a családban, szintén 4-en az ismerősökkel.

Piemontban a 20–35 éves korosztályba 6-an tartoznak, akik közül 2-nek a családi nyelvhasználatában, szintén 2-nek az ismerősökkel való kommunikációjában jelenik meg a walsler. 36 és 55 év között 21 adatközlőből 6-an beszélnek a családban, és ugyanennyien az ismerősökkel. Az 56 év felettiekhez 13 fő tartozik, közülük 4-en a családban, 8-an az ismerősökkel beszélnek walsler nyelvjárásban.

A 11 megkérdezett fiatakorúhoz (5–17 év) 7 esetben beszélnek a családban walszerű, közülük egy olyan van, aki maga is kommunikál walszerű is a családban. A gyerekek a családon kívül nem találkoznak a walsler nyelvjárással, és nem használják azt.

Nyelvi revitalizáció

A *nyelvi revitalizáció* során egy visszaszorulóban lévő nyelv helyzetét próbálják megerősíteni, vitalitását fokozni a beszélők számának növelésével, a nyelvhasználati funkcióinak bővítésével. Ennek megvalósítása az adott helyzettől és a céloktól függően különféle módszereket, tevékenységeket igényelhet. Ha a feléleszteni kívánt nyelv beszélőinek száma viszonylag magas, és az írott és beszélt nyelv teljes értékű helyreállítása a cél, akkor az oktatás megszervezése kerül előtérbe, ami a nyelv státuszának megerősítését és oktatási anyagok kidolgozását teszi szükségessé. Ha viszont a nyelvnek egy adott nyelvhasználati területen való elterjesztése a cél, akkor a nyelvfelélesztést dokumentáció előzi meg, melynek alapján a kultúra adott aspektusainak oktatását, elsajátítási lehetőségeit szükséges megszervezni.¹⁶

¹⁶ GRENOBLE-WHALEY: *i.m.*

Fishman mindegyik szintre vonatkozóan javaslatot tesz a nyelvcsere visszafordításának lehetőségeire, hangsúlyozva azt, hogy ha a nyelvmege erősítő törekvések nincsenek hatással a családra, az anyanyelv-elsajátításra és nem segítik a nyelvtörökítést, akkor sikertelenek lesznek.

Ahogy fent bemutattam, a walserek a 7. és a 6. szint között helyezkednek el, illetve az 5. szinthez is kapcsolódnak. Fishman a nyelvcsere visszafordítására a 7. szinten a fiatal generáció nyelvhasználatának megváltoztatását tűzi ki célul, mellyel kialakítható a fiatal nyelvhasználók közössége. A rendszeres kisebbségi rendezvények eszközként használhatók ennek elérésére. A walser népszokások még ma is élnek, vallásos ünnepeiket megtartják. A különböző országokban (Olaszország, Ausztria, Svájc, Lichtenstein) élő walserek négy-évente találkozót szerveznek. A nyelvcsere visszafordításának folyamatában Fishman a 6. szintnek tulajdonítja a legnagyobb jelentőséget. A nyelvmege erősítő tevékenységek ugyanakkor itt ütköznek a legnagyobb akadályba, mivel életmódváltást kívánnak meg. A cél a generációközi informális nyelvtadás elérése. A családi nyelvhasználatban való külső beavatkozás azonban problémákat vethet fel. Ezen a szinten szükség van még az intézményrendszer megerősítésére, valamint a demográfiai koncentráció növelésére olyan közösségek megteremtésével, melyek közel élnek egymáshoz, s akiknek tagjai a nyelvhez és a kultúrához érzelmileg és tudatosan kötődnek. Szükséges lehetőséget teremteni olyan tevékenységekre, melyek szerepet játszanak a fiatal családok létrejöttében, ahol majd folytatódik a generációközi nyelvtadás. Tehát a családok állnak a középpontban, akiket közösséggé kell formálni. Az 5. szint célkitűzése a diglosszia elérése, azaz a két nyelv elkülönített funkcióban való együttélése. Az 5., 6. és 7. szintre vonatkozó fishmani célkitűzések közül a 7-diket érintő tűnik a legrealisabbnak, az ugyanis, hogy a fiatalabbak is ismerjék és használják a nyelvet. A kutatásaim azt mutatják, hogy sok helyen ez így van. A nyelv iskolai keretek között történő elsajátításával a nyelvet ismerők száma nőhet. A nyomtatásban megjelenő walsler nyelvi anyagok (nyelvkönyvek, szótárak, népszerűsítő kiadványok, folyóiratok) is segítik a nyelvtanulást. A 6. szintre vonatkozó cél, a családban történő nyelvtadásra biztosítékot nem látok. Ezt előmozdító kezdeményezésekről nincs tudomásom. S mivel a nyelv informális helyzetekben is csak időnként jelenik meg, egyelőre nincs esély az 5. szintre vonatkozó célkitűzés elérésére, azaz a két nyelv közötti formális és informális használatú funkciómegoszlás kialakulására.

Összegzés

A fentiekből látható, hogy a walsler kisebbség nyelvi és kulturális támogatottsága viszonylag jó, és mind a kisebbséghez tartozók, mind a velük együtt

élők pozitívan viszonyulnak a walser nyelvi és kulturális hagyományokhoz. Ennek ellenére a nyelv használati gyakorisága nem túl magas. A walser nyelvismeret szintje éppen abban a tartományban magasabb, ahol a walser kultúra védelmére vonatkozóan kevesebb törvény született. A nyelv jövője szempontjából a legmeghatározóbb maguknak a beszélőknek a nyelvi viselkedése. Továbbadják-e gyermekeiknek a nyelvet, s használják-e otthon és egyéb szituációkban. A múltban a paraszti életforma a faluhoz kötötte őket, s a magashegyi környezetben megfelelő utak híján a környező településekkel is nehezen léptek kapcsolatba. Csupán a walser nyelvjárás ismerete elegendő volt a mindennapi élethez. Ma is azokban a falvakban a legéletképesebb a walser, amelyek elszigeteltebbek, városoktól távolabb és a hegycsúcsokhoz közelebb helyezkednek el. Az életkörülmények azonban megváltoztak, a hűvös éghajlat miatt amúgy is küzdelmes növénytermesztő és állattenyésztő életmódot elhagyták. A falvakban kevés a munkahely, magasabb szintű oktatási intézmények sincsenek helyben. A munka és az iskola miatt a lakosság nagy része ingázik, sokan elköltöznak. Kieépültek az úthálózatok, ami a közlekedést jelentősen megkönnyítette. A családon és a falun kívül a walsert nem értik meg, az államnyelv a 19. század második fele óta az olasz. Sokan tudnak németül, a nyelvjárás ismerete meg is könnyíti a német nyelv tanulását. A családi és a falun belüli nyelvhasználatban is a walser az olasszal együtt, azt kiegészítve jelenik meg. A nyelvi revitalizáció akkor lehetne hatékony, ha az érintetteknek a walser nyelv használatára vonatkozó motivációja fokozódna. A hagyományos életforma megszűnésével, a világ átalakulásával ez nem könnyű feladat. Napjainkban, amikor minden területen az olasz (Aostavölgyben a franciával együtt) az uralkodó nyelv, a walser nyelvjárás gyakorlati hasznát kellene meghatározni. Olyan, minden generációt érdeklő és érintő tevékenységek kidolgozása, programok létrehozása lenne szükséges, melyek kizárólag walser nyelvjárásban érhetőek el, például filmek, mesék, televíziós műsorok, könyvek, újságok, internetes oldalak, nyelvhez kötött játékok. A walser presztízsét, támogatottságát csökkenti, hogy nem nyelvi, hanem nyelvjárási rangban szerepel az Olaszországban élő nyelvváltozatok között.